



Л.У. БИКОВСЬКИЙ (1895–1992) І ЙОГО ВНЕСОК В УКРАЇНСЬКЕ СХОДОЗНАВСТВО

Українське сходознавство може пишатися цілим рядом видатних вчених, які стали окрасою світової орієнталістики. Всіх згадати неможливо, назвемо лише такі імена, як А.Ю. Кримський, А.П. Ковалівський, Л.Г. Лопатинський, П.Г. Ріттер, О.Й. Прицак, Я.Р. Дашкевич. Але, крім них, були ще вчені, котрі немало попрацювали на сходознавчій ниві, написали окремі оригінальні праці, деякі зробили фундаментальні дослідження, які теж закономірно вписуються в історію українського сходознавства: заповнюють певні лакуни і підкреслюють тяглість традиції наукової орієнталістики у нашій країні, хоча й не стали “зірками першої величини”.

Серед такого кола вчених слід згадати і Лева Устимовича Биковського (23 квітня 1895 р., с. Вільховець на Звенигородщині – 11 січня 1992 р., м. Денвер, шт. Колорадо (США)) – відомого книгознавця, бібліотекознавця і бібліографа.

Він спочатку одержав технічну освіту: навчався у Звенигородській комерційній школі, на металургійному факультеті Санкт-Петербурзького політехнічного інституту (1912–1914), а потім у Лісному інституті (1914–1915). Під час Першої світової війни служив як технічний спеціаліст на Півночі Росії, а в 1916–1918 рр. – на російсько-турецькому фронті на Закавказзі. У турецькому, окупованому російською армією, місті Трапезунд, де серед солдатів було багато вихідців з України, став одним з організаторів української громади, яка підтримала політичні переміни в Україні. Повернувшись на батьківщину, деякий час працював в МЗС, а потім взяв активну участь у розбудові Всенародної бібліотеки України, виступав із фаховими статтями з книгознавства. Пробував продовжити навчання в Кам’янець-Подільському університеті, але події

громадянської війни завадили. З 1921 р. він перебуває в еміграції у Польщі, де рік навчався на філософському факультеті Варшавського університету і закінчив курси бібліотекознавства при Варшавській публічній бібліотеці. Після чого продовжує свою освіту у відомій Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехословаччина), у 1927 р. одержав диплом інженера-економіста. Виступав як автор праць з теорії і практики книгознавства. В СРСР вважався ворогом¹.

З 1928-го по осінь 1944 р. працював у Варшавській міській публічній бібліотеці, займався дослідницькою роботою в обраній галузі знань. З наближенням советських військ втік до Західної Німеччини, а влітку 1949 р. емігрував до США, поселився у м. Денвер (шт. Колорадо), де до самої смерті працював у бібліотеці. Брав активну участь у науковому житті діаспори: був співавтором ідеї створення Українського історичного товариства, співробітничав з редакцією фахового журналу “Український історик” та іншими емігрантськими виданнями.

Ще до революції 1917 р. Биковський познайомився з А.Ю. Кримським, а в 1917 р. вони разом опинилися на Кавказькому фронті (м. Трапезунд), де проф. А.Ю. Кримський, мабуть, не тільки збагатив його знання щодо стародавніх пам’яток візантійського мистецтва Малої Азії, а й збудив певний інтерес до орієнталістики.

Перебуваючи в еміграції у Варшаві Биковський разом з проф. І. Шовгенівим, д-ром Ю. Липою, проф. М. Міллером у 1940 році створили Український Чорноморський інститут, який мав розвивати традиції українського сходознавства, виділяючи в ньому напрямок “понтознавство”, тобто дослідження Чорного моря і Причорномор’я². Йшла шалена війна між

двома групами імперіалістичних держав, яка, на їхню думку, не могла не привести до потужних геополітичних потрясінь, що давало шанс для відновлення незалежності Української держави. Ці люди мислили по-державницьки і робили все, що було в їхніх силах, аби, хоча б теоретично, закріпити право України “стати твердою ногою” в басейні Чорного моря. Інститут розгорнув насамперед видавничу діяльність, у якій Лев Биковський брав активну участь як у Варшаві, так і потім у Західній Німеччині.

Першою публікацією інституту, по суті віртуальної установи на напівлегальному становищі, був справді історичної ваги твір “Чорноморська доктрина” Юрія Липи³. А другою – бібліографічні матеріали “Туреччина” Лева Биковського⁴ вийшла робота на правах рукопису 1940 року у Варшаві, обсягом 68 сторінок формату нинішнього А4. Містить вона близько 1000 бібліографічних позицій різними мовами, має передмову і “послів’я”, а також географічно-предметний та іменний покажчик. Матеріал розташовано систематично і, як вказує автор, “приблизно за порядком міжнародної бібліографічної десяткової класифікації”⁵. У кожному розділі виділяються загальні праці, а далі “для поглиблення відомостей”. Роботу свою автор вважає незавершеною, чому завадили “обставини війни”. “Далі, – пише він, – ті ж самі обставини війни вимагали видання праці в цьому невикінченому вигляді, щоб хоч почасти негайно виконати завдання, для якого вона була призначена”⁶.

Автор покажчика вважав за необхідне відкрити його своєрідним епіграфом, взявши для цього слова зі спогадів голови Дипломатичної місії УНР у Стамбулі (квітень 1919 – березень 1920) Олександра Лотоцького (1870–1939): “Непереможна сила життя робить те, що історичні сусіди – Туреччина та Україна – хоч не завше годилися у минулому, зате у майбутньому реально здійснять взаємне розуміння кінцевої для обох країн спільності у справах політики, економіки та культури”⁷. Цю думку Л. Биковський цілеспрямовано розвиває і в передмові, і в “послів’ї”. Він доводить в дусі ідей Ю. Липи, що країни і народи басейну Чорного моря становлять своєрідну цілісність і можуть у майбутньому створити “Чорноморську Велико-

державу”, а Україна відіграватиме значну роль “в цьому велетенському історичному процесі”⁸.

Вчений досить критично відгукується про якість давніх праць про Туреччину, зазначаючи: “...значна частина цих праць, хоч нібито й писана сумлінно славними чужинцями, не узгоджує належно інтересів Туреччини. Більшість дотеперішніх праць була викликана переважно панівними стремліннями великих держав на Близькому Сході або була писана сусідами з приводу хвилевих, локальних, переважно балканських та московсько-турецьких сварок”⁹. У цьому його можна розглядати як попередника поглядів відомого американського вченого Едварда В. Саїда (1935–2003). Тому він передбачає, що будуть написані нові, об’єктивні праці передовсім самими турками, а одночасно повинні їм допомагати також вчені всіх народів, що заселяють Чорноморський простір¹⁰.

І далі він робить таке важливе зауваження: “Українсько-турецькі відносини не можуть плекати у майбутньому лише фахівці у сходознавстві, історики та дипломати. Це повинно бути явищем масовим. Туреччина, Україна й інші країни Чорноморського простору – це частина спільної батьківщини для всіх, хто його заселює. Тому інтереси турецькі мусять бути так само близькі українцям, як українські туркам. Це повинно знайти свій відгомін в численній українській літературі про Туреччину та її зв’язки з українськими справами”¹¹.

У передмові він звертає увагу на заснований з його участю Український Чорноморський інститут, одним з перших завдань якого на стадії підготовки до розгортання ширшої діяльності “є допомогти членам українського суспільства зорієнтуватися в дотеперішньому духовному Чорноморському капіталі”, тобто в тому, що було зроблено попередніми “дослідниками чорноморських справ”. Таким чином можна буде використовувати «вже досягнуте, зробити крок вперед, не тупцюючи в місці й не відкриваючи “нових Америк”¹². Він закликає до докладного і всестороннього вивчення всього комплексу чорноморської проблематики, чого досі, на його думку, не робили українські вчені.

Далі Л. Биковський цілком логічно формулює свою важливу геополітичну думку, актуальну й сьогодні, і пояснює

причини появи його публікації. Він пише: "Історія та сучасність вказують, що головним партнером України в творенню Чорноморської дійсності є безперечно Туреччина. На дальшому місці знаходяться Румунія, Болгарія, Кавказ.

Тому предметом цієї першої праці, з бібліографічної серії, є розвідка про Туреччину"¹³. Ця публікація є чи не найважливішим його внеском в українське сходознавство. Ми знаємо, що над нею він почав працювати ще до Другої світової війни, та остаточно завершити не судилося. Але й нині ця праця є важливим інструментом для дослідницької роботи в галузі історії, політики і духовності Туреччини і причорноморських країн.

На жаль, цей показник, як і геополітичні праці Юрія Липи, опубліковані малим накладом простою розмножувальною технікою, до того ж емігрантами, довгі роки залишалися невідомими українським дослідникам.

Показчик фіксує назви книг, збірників і періодичних видань, пов'язаних з Туреччиною і Чорним морем, за розділами: загальні твори, філософія та релігієзнавство, суспільні знання, мовознавство, природознавство, прикладні знання, мистецтво, письменство, історія, географія, життєписи. Серед згаданих видань значаться як давні, так і зовсім нові, в тому числі видані в УРСР. У показчику, як визнає сам автор, є помилки, які перед користуванням треба виправити та повписувати доповнення, які він помістив у кінці книжки¹⁴.

У 1941 р. побачила світ публікація як видання УЧІ №8, яка була свого роду додатком до "Чорноморської доктрини" Ю. Липи, під назвою "Чорноморський простір. Атлас", 48 стор. + кліше¹⁵. Текст належав Ю. Липі, а бібліографію склав Л. Биковський. А в 1943 р. Л.У. Биковський написав вступ до відомої праці С. Рудницького "Українська справа зі становища політичної географії", яку перевідав УЧІ.

Активну роль Л.У. Биковський відігравав і в організації видання свого роду альманаху "Чорноморський збірник", перша книга якого побачила світ у Варшаві в 1942 році. Виступав він і як автор, помістивши ряд статей у книгах збірника. У другій половині 1945 р. активісти УЧІ опинилися в місті Герсфельд (Гессен), де й було відновлено діяльність

інституту, остаточно це відбулося наступного року в м. Майнц-Кастель¹⁶. Тут до нього приєднався проф. В.В. Дубровський. Л. Биковський і тут був серед організаторів і авторів збірників. Інститут почав називатися Український морський інститут. У публікаціях інституту дуже часто вказувалося вигадане місце публікації, наприклад Одеса, Женева, Владивосток, щоб збити зі сліду представників советських каральних органів, які з допомогою британсько-американських союзників вишукували "невозвращенцев" й емігрантів. У 1948 р. діяльність УМІ припинилася, а 1949 р. Л.У. Биковський емігрував до США, але близькі йому проблеми сходознавчих чорноморських студій не забував, про що свідчать його наступні публікації.

Вченого цікавили також проблеми, пов'язані з так званим "Зеленим клином", тобто поселеннями українців на берегах Тихого океану. Разом з ентузіастами-одномудцями він взяв участь у створенні, крім Морського, Суходолового, також й Океанічного інституту, який почав випускати "Океанічний збірник". Вже в 1946 році з'явилася його перша книга. Тут вміщена праця Л. Биковського "Україна над океаном", що вперше побачила світ 1945 року в Герсфельді, хоча на титульній сторінці зазначалося "Одеса". На другому виданні стояло "Одеса – Владивосток", на третьому – "Франкфурт на Майні". В архіві зберігаються рукописи: "Інститут Зеленої України", "Проблеми українців у Тихоокеанському просторі", "Іван Світ. Біобібліографічні матеріали"; до 75-річчя Івана Світа опублікував про нього статтю в газеті "Свобода" (Нью-Джерсі)¹⁷.

Заслугує на повагу і визнання його невтомна праця, присвячена збереженню і вивченню наукової спадщини Юрія Липи. Він виступав на наукових зібраннях, друкував статті в різних газетах і журналах про його геополітичні візії, які мали стати дороговказом для української зовнішньої політики. Значна частина розвідок про видатного геополітика залишилася в рукописах.

Л.У. Биковський зробив багато також для популяризації імен відомих вчених-дослідників Сходу, яких доля в роки Другої світової війни закинула на Захід (В. Дубровський, І. Світ, М. Міллер, О. Оглоблін), а також залишив спомини про свої зустрічі з А.Ю. Кримським¹⁸,

висвітлив маловідомі епізоди з життя нашого великого вченого. На Українському науковому з'їзді в Нью-Йорку 27 грудня 1953 р. зробив доповідь про нашого великого орієнталіста. “Понтійська амазонка” – назвав він відому письменницю Наталену Королеву (1888–1966), якій не були чужі східні мотиви у творчості.

Важливе значення для історичної науки мають його унікальні книги мемуарів “Від Привороття до Трапезунду. Спомини. (1895–1918)” (Мюнхен – Денвер, 1969) та “На Кавказько-турецькому фронті. Спомини з 1916–1918 рр.” (Вінніпег – Денвер, 1968). Він як учасник подій революційних років на Кавказі точно передає ту атмосферу, яка панувала в російській армії, серед царської колоніальної адміністрації на Кавказі і особливо серед солдатів-українців у той час. Друга книга яскраво показує, як революційні події відбилися на житті солдатів і привели до їхнього згуртування під національними гаслами. Л. Биковський був одним з організаторів Українського військового з'їзду Кавказького фронту (29 жовтня – 4 листопада

1917 р.), який навіть видавав свій бюлетень. Саме на Кавказі розпочалася журналістська кар'єра автора¹⁹. Цінні також дуже детальні коментарі та примітки автора, які поширюють і поглиблюють наведену інформацію. Нам цікаві його спогади про А.Ю. Кримського, який у складі місії РАН відвідав м. Трапезунд і його околиці. Про це ми написали в іншому місці²⁰.

Л.У. Биковський виступив і як історик української науки в діаспорі. Про це свідчать його звіти про діяльність Денверської групи ВУАН, які він виголошував при різних нагодах і надсилав до органів преси. Але найбільше значення має його опрацювання історії створення і діяльності Українського Чорноморського (Морського) інституту та інших установ, які всупереч, здавалося б, непереборним обставинам рухали українську науку вперед.

Детально ознайомитися з життям і творчістю можна з укладеної ним “Бібліографії”, що під назвою “У службах українській книжці” з'явилася в м. Денвері (шт. Колорадо) 1972 року, а в 1997 р. була перевидана з доповненнями в Україні.

¹ Козакова Н.В. Л.У. Биковський (1895–1992). – К., 1996; Герасимова Г. Биковський Лев Ю(У)стимович // Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник. Серія “Українські історики”. – Випуск 2, частина 2. – К.: НАНУ, 2004; виступ Секулової Ю.В. на конф. “Українська писемність та мова у манускриптах і друкарстві”, 2010.

² Биковський Л.У. Український Чорноморський інститут (1940–1949) // Визвольний шлях. – 1957. – Кн. 10. – С. 1125–1136; кн. 11. – С. 1255–1265; Український Чорноморський інститут // Наукові записки УТГІ. – Т. 20. – Мюнхен, 1970. – С. 142–168.

³ Липа, Юрій. Чорноморська доктрина. – УЧІ. – Ч. 1. – Варшава, 1940.

⁴ Биковський Лев. Туреччина. Бібліографічні матеріали. На правах рукопису. – УЧІ. – Ч. 2. – (Варшава), 1940.

⁵ Там само. – С. 8.

⁶ Там само.

⁷ Лотоцький Олександр. Сторінки минулого. Частина четверта. – В Царгороді // НБІ УПЦ в США, 1966. (Вперше вийшла у Варшаві 1939 р.)

⁸ Биковський Лев... – С. 6.

⁹ Там само. – С. 53.

¹⁰ Там само. – С. 54.

¹¹ Там само.

¹² Там само. – С. 7.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. – С. 4.

¹⁵ Липа Ю., Биковський Л. Чорноморський простір. Атлас. – Одеса – Севастополь – Маріуполь – Новоросійськ – Туапсе (Варшава). – УЧІ. – Ч. 8. – 1941.

¹⁶ Биковський Л.У. Український Чорноморський інститут (1940–1949) // Визвольний шлях. – 1957. – Кн. 10 і 11.

¹⁷ Див.: Биковський Л. У службах українській книжці. – Львів – Нью-Йорк, 1997.

¹⁸ Биковський Л. Академік А.Ю. Кримський // Нові дні. – 1954. – Ч. 51, квітень. – С. 16–19.

¹⁹ Биковський Л. У службах українській книжці. – Львів – Нью-Йорк, 1997. – С. 48.

²⁰ Кочубей Ю. Професор А.Ю. Кримський на Кавказькому фронті // Східний світ. – 2011. – № 3.